

تحریف تورات و انجیل

کلیدواژه: تحریف تورات، تحریف انجیل.

پرسش: تورات و انجیل در زمان **بعثت پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله** تحریف شده بود، یا نه؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، آیا پیامبر اسلام - صلی‌الله‌علیه‌وآله - اشکالات آن را بیان نموده است؟

پاسخ: عمده تحریفات تورات و انجیل قبل از بعثت، و مقداری بعد از بعثت انجام گرفته است و قرآن و پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - از راه‌های گوناگون تحریفات را گوشزد نموده است.

فهرست مندرجات

- ۱ - معنای تحریف
 - ۱.۱ - اول
 - ۱.۲ - دوم
- ۲ - انواع تحریف
 - ۲.۱ - تحریف لفظی
 - ۲.۲ - تحریف معنوی
 - ۲.۳ - تحریف عملی
- ۳ - تحریف در عهدین
 - ۳.۱ - اولاً
 - ۳.۲ - ثانیاً
 - ۳.۲.۱ - شأن نزول آیه ۸۹ بقره
- ۴ - برخورد با تحریفات عهدین
 - ۴.۱ - اصل نوشته‌های کتاب
 - ۴.۲ - مواردی از تحریفات
 - ۴.۲.۱ - آیه ۴۱ سوره بقره
 - ۴.۲.۲ - آیه ۴۲ سوره بقره
 - ۴.۲.۳ - آیه ۲۱ سوره توبه
 - ۴.۳ - مقابله با تحریفات اهل کتاب
 - ۴.۴ - مقابله با تحریفات به‌طور غیرمستقیم
- ۵ - نتیجه بحث
- ۶ - منابع
- ۷ - پانویس
- ۸ - منبع

معنای تحریف

معناهای تحریف عبارت‌اند از:

← اول

تحریف آن است که **کلام** به‌گونه‌ای قرار داده شود که بتوان آن را دو گونه یا چندگونه معنی نمود: «ان تجعله علی حرفی من الاحتمال یمنی حمله علی الوجهین». ^[۱] **راغب اصفهانی**، **مجد**، **مفردات فی غرب القرآن**، ص ۲۲۸، دفتر نشر کتاب، چ ۲، ۱۴۰۴.

← دوم

دیگری می‌گوید: **تحریف** (در **قرآن** و کتب آسمانی) آن است که کلمه‌ای را از معنای خودش تغییر دهیم؛ یعنی شبیه‌سازی کنیم: «تغییر

الكلمة عَنْ مَعْنَاهَا وَ هِيَ قَرِيبَةٌ الشَّبَهِ». [1]
خلیل بن احمد الفراهیدی، ترتیب کتاب العین، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ج ۱، ۱۴۱۴ق.

انواع تحریف

تحریف انواعی دارد که بدین قرار است:

← تحریف لفظی

تحریف در کتاب‌های الهی گاهی لفظی است، یعنی لفظی را بردارند و جای آن لفظ دیگری قرار دهند.

← تحریف معنوی

تحریف گاهی معنوی است که لفظ همان لفظ است، ولی معنای آن را تغییر می‌دهند؛ یعنی آن‌چنان معنی و **تفسیر** شود که خلاف مفهوم واقعی آن باشد

← تحریف عملی

نوع سوم تحریف عملی است، که برخلاف آنها **عمل** و رفتار شود. [1]
مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۲۸، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.

با توجه به نکات پیش‌گفته، پاسخ را در دو بخش بیان می‌داریم.

تحریف در عهدین

درباره تحریف در **عهدین** (تورات و انجیل)، مطالبی را بیان می‌کنیم:

← اولاً

ضروری است بدانیم که تورات و **انجیل** فعلی مجموعه‌ای است که به‌وسیله یاران **موسی** و عیسی به عرصه وجود آمده، درعین‌حال **شک** نیست، که قسمتی از تعلیمات انبیا، و محتوای کتب آسمانی ضمن گفته‌های پیروانشان، به این کتاب‌ها انتقال یافته است (به‌صورت نقل به مضمون)؛ لذا تورات و انجیل حقیقی که به موسی - علیه‌السلام - و عیسی - علیه‌السلام - نسبت داده می‌شود و **پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله** آن را تصدیق نموده، هیچ‌گونه سنخیتی با این انجیل و تورات فعلی ندارند، و **مسیحیان** و **یهودیان** به غلط یا عمر، نام **کتاب** الهی روی آن نوشته‌ها گذاشته‌اند.

[1] توفیقی کاشانی، جزوه کتاب مقدس مسیحیان، ص ۷، قم مؤسسه امام صادق علیه‌السلام.

در نتیجه اصل نام‌گذاری تورات و انجیل‌های موجود (عهدین) به کتاب الهی درست نیست و خود نسبت آن به **حضرت مسیح علیه‌السلام** و موسی - علیه‌السلام - از اساس تحریف است و خلاف واقع است.

← ثانیاً

همان تورات و انجیل، به عرصه وجود آمده، توسط یاران و **جواریان**، در طول اعصار و قرون، تحت عوامل مختلف اجتماعی و اقتصادی، [1]
مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۳۱۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.

هماهنگی با **بیشرفت** زمان

[1] توفیقی کاشانی، جزوه کتاب مقدس مسیحیان، ص ۵۲، قم مؤسسه امام صادق علیه‌السلام.

[2] م میلر، تفسیر کتاب اعمال رسولان، ترجمه آقای احمد نخستین، نور جهان، ج ۲، ۱۳۳۳.

و هوس‌ها و میل‌های درونی و... مورد تحریف و تعبیر و تبدیل قرار گرفته‌اند، جز موارد اندک، مانند **بشارت** به آمدن پیامبر **آخرالزمان**، به نام احمد، که آن را هم بعد از ظهور پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - تحریف نمودند.

← شأن نزول آیه ۸۹ بقره

چنان‌که در **شأن نزول** آیه ۸۹ بقره (وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ) [1]
بقره (۲)، آیه ۸۹.

می‌خوانیم که **امام صادق علیه‌السلام** فرمود: «یهود در کتاب‌های خویش دیده بودند هجرت‌گاه پیامبر **اسلام** بین کوه «عیر» و کوه «أخذ» خواهد بود. **یهود** از سرزمین خویش بیرون آمدند و در جست‌وجوی سرزمین **مهاجرت** رسول اکرم - صلی‌الله‌علیه‌وآله - پرداختند، در این میان به

کوهی به نام «حداد» در اطراف **مدینه** رسیدند؛ گفتند: «حداد» همان «احد» است، در همان جا متفرق شدند و هر گروهی در جایی مسکن گزیدند، بعضی در سرزمین «یتماء» و بعضی دیگر در «فدک» و عده‌ای در «خیبر»؛
[۹] مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۳۴۲، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.
[۱۰] طبرسی، علی، مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۹۸.
ولی با ظهور پیامبر اسلام - صلی‌الله‌علیه‌وآله - این واقعه را **انکار**، و تحریف نمودند.
[۱۱] مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۳۱۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.

در نتیجه می‌توان گفت: قسمت عمده تورات و انجیل (عهدین) در زمان قبل از بعثت بر اثر عوامل مختلف تحریف شده بود، و قسمتی از آن هم، با ظهور پیامبر اکرم اسلام - صلی‌الله‌علیه‌وآله - و به جهت مقابله به حضرت مورد تحریف قرار گرفت.

برخورد با تحریفات عهدین

قرآن که توسط پیامبر اکرم - صلی‌الله‌علیه‌وآله - برای **هدایت** و بیان واقعیات آمده است، با شیوه‌های مختلف در مقابل تحریف‌ها و تبدیل‌ها، در عهدین (تورات و انجیل) موضع گرفته است:

← اصل نوشته‌های کتاب

گاهی اصل نوشته‌های کتاب را غیر الهی می‌دانند، آنجا که می‌گوید: «فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَيْسَتْزُوا بِهِ نَمَانًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ»
[۱۱] بقره (۲)، آیه ۷۹.

«وای بر آنها که مطالبی با دست خود می‌نویسند؛ سپس می‌گویند: از طرف خداست تا به بهای کمی آن را بفروشند، وای بر آنها».

در جای دیگر می‌فرمایند: «آیا انتظار دارید (که **اهل کتاب** به آیین) شما **ایمان** بیاورند، با اینکه عده‌ای از آنها سخنان **خدا** را می‌شنیدند، و پس از فهمیدن آن را تحریف می‌کردند، درحالی‌که **علم** و اطلاع داشتند: «أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَ قَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يَحْرَفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ».
[۱۲] بقره (۲)، آیه ۷۵.

← مواردی از تحریفات

گاهی قرآن موارد خاصی از تحریف را که توسط **اهل کتاب** به وجود آمده به بیان‌های مختلفی منعکس نموده است، می‌فرماید:

← آیه ۴۱ سوره بقره

«نخستین **کافر** به پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - نباشید و **آیات** خدا را با تحریف یا بهای کم نفروشید (و به خاطر درآمد ناچیزی،) نشانه‌های قرآن و پیامبر اسلام را که در کتب شما موجود است؛ پنهان نکنید»؛ «وَ لَا تَكُونُوا أَوْلَیٰ كَافِرٍ بِهِ وَ لَا تَسْتَرُوا بآیَاتِی نَمَانًا قَلِيلًا...»
[۱۳] بقره (۲)، آیه ۴۱.

← آیه ۴۲ سوره بقره

و زمانی می‌گوید «**حق** را با **باطل** نیامیزید، و مشتبه نسازید و حقیقت را (که پیامبر بودن **مجد صلی‌الله‌علیه‌وآله** باشد، چنان‌که در تورات آمده) کتمان نکنید؛ درحالی‌که خود می‌دانید (که **مجد** - صلی‌الله‌علیه‌وآله - پیامبر خاتم است)؛ «وَ لَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَ تَكْتُمُوا الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ».
[۱۴] بقره (۲)، آیه ۴۲.

← آیه ۲۱ سوره توبه

و همچنین در تفسیر **آیه** «اتَّخَذُوا أَخْبَارَهُمْ وَ رُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ»

[۱۵] توبه (۹)، آیه ۳۱.

ظاهر کتاب دانشمندان و راهبان خویش را معبودهایی در برابر خدا قرار دادند»، می‌خوانیم که مراد این نیست که **اهل کتاب** برای **دانشمندان** خود **روزه** می‌گرفتند و یا نماز می‌خواندند؛ بلکه مراد این است که آنها (با تحریف) حلال را **حرام**، و حرام را حلال می‌کردند و آنها هم «بی‌چون و چرا» می‌پذیرفتند و **عمل** می‌کردند».

[۱۶] کلینی، **مجد بن یعقوب**، اصول کافی، ج ۲، ص ۵۳.

و همچنین **رد تثلیث**، و این‌که مسیح و عزیر فرزند خدا می‌باشند، و همچنین رد این‌که یهودیان انبیا خدا و یا اولیاء الله هستند، و **یهشت** منحصر به مسیحی‌ها و یهودی‌ها می‌باشد.

← مقابله با تحریفات اهل کتاب

مورد دیگر مقابله با تحریفات اهل کتاب (مخصوصاً یهودیان) نسبت به گفته‌های رسول اکرم اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌باشد. در چهار آیه از قرآن [\[۱۸\]](#) [بقره \(۲\)، آیه ۷۵](#)، [\[۱۹\]](#) [مائده \(۵\)، آیه ۱۳ و ۱۴](#)، [\[۲۰\]](#) [نساء \(۴\)، آیه ۴۶](#) تصریح شده است که عده‌ای از اهل کتاب، مخصوصاً یهودیان، در گفته‌ها و سخنان پیامبر اسلام - صلی‌الله‌علیه‌وآله - نیز دست به **تحریف** می‌زدند؛ از جمله می‌فرماید:

«گروهی از یهودیان که خوب به سخنان تو گوش می‌دهند، تا دست‌آویزی برای **تکذیب** تو بیابند، آنها جاسوسان گروه دیگری هستند که خودشان نزد تو نیامده‌اند، آنها سخنان را از مفهوم اصلیش **تحریف** می‌کنند: «**يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ**» [\[۲۱\]](#) [مائده \(۵\)، آیه ۴۱](#). این تحریف هم با توجه به آیات «**لا تقولوا لثثة انتهوا**» و «**فالت اليهود عزيز ابن الله**» مردود شناخته شده است.

← مقابله با تحریفات به‌طور غیرمستقیم

راهی دیگری که قرآن و پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - برای مقابله با تحریفات کتب قبلی پیموده‌اند این است که مستقیماً واقعیات معارف، و وقایع تاریخی و... را به‌صورت صحیح بیان نموده است؛ در نتیجه خودبه‌خود تحریفات کتب قبلی روشن می‌شود، (با توجه به این نکته که قرآن از دسترس تحریف بدور، [\[۲۲\]](#) [فصلت \(۴۱\)، آیه ۴۲](#) و خداوند محافظت آن را از هرگونه تغییر و تحریف تضمین نموده است)؛ [\[۲۳\]](#) [حجر \(۱۵\)، آیه ۹](#) به‌عنوان نمونه، به یک مورد اشاره می‌شود.

طبق **آیات قرآن** [\[۲۴\]](#) [بقره \(۲\)، آیه ۲۰](#) بزرگ‌ترین افتخار و نقطه قوت در وجود **آدم**، که او را به‌عنوان برگزیده آفرینش می‌توان معرفی نمود، و به همین دلیل مسجود **فرشتگان** شد، همان آگاهی او از «علم الاسماء» و «اطلاع از حقایق و اسرار آفرینش و جهان هستی» بود، ولی در **تورات** سر بیرون رانده شدن آدم از بهشت را توجه به عمل و دانیش و دانستن نیک و بد می‌داند [\[۲۵\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۹۰، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) و هم‌چنین مقایسه‌ای آنچه در قرآن و تورات و... در مورد فرشتگان [\[۲۶\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۸، ص ۱۷۷، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) **قیامت** [\[۲۷\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۶، ص ۳۷۹، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) **خلقت حضرت حوا** [\[۲۸\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۲۸۱، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) **ذبح ابراهیم**، [\[۲۹\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۱۲۰، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) **داستان فرار حضرت یوسف**، [\[۳۰\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۲۹۴، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) **داستان ایوب**، [\[۳۱\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۲۹۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) **داستان داوود، سلیمان، یونس و...** [\[۳۲\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۲۵۰، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) [\[۳۳\]](#) [مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۴۷، ص ۱۶۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰](#) آمده، به‌خوبی تحریف کتب قبلی و مقابله قرآن با آنها را روشن می‌سازد.

نتیجه بحث

نتیجه این‌که عمده تحریفات تورات و انجیل قبل از **بعثت**، و مقداری بعد از بعثت انجام گرفته است و قرآن و پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - از طرق مختلف تحریفات را گوشزد نموده است.

منابع

۱. تفسیر نمونه، آیت‌الله مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۱۸۹ - ۲۱۰؛ ج ۱۹، ص ۱۲۰ - ۳۰۳؛ ج ۶، ص ۴۱، ۱۲۱، ۲۴۴ و ۳۷۹ و ج ۱۱، ص ۲۸.
۲. قرآن و آخرین پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله، ص ۱۳۷ - ۱۳۲.
۳. جزوه کتاب‌های عهد عتیق، توفیق کاشانی، تمام آن.
۴. تفسیر کتاب اعمال رسولان، و.م. میلر، ترجمه احمد نخستین، تمام کتاب.

پانویس

۱. [↑ راغب اصفهانی، مجد، مفردات فی غریب القرآن، ص ۲۲۸، دفتر نشر کتاب، ج ۲، ۱۴۰۴.](#)
۲. [↑ خلیل بن احمد الفراهیدی، ترتیب کتاب العین، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ج ۱، ۱۴۱۴ق.](#)
۳. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۲۸، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۴. [↑ توفیقی کاشانی، جزوه کتاب مقدس مسیحیان، ص ۷، قم مؤسسه امام صادق علیه السلام.](#)
۵. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۳۱۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۶. [↑ توفیقی کاشانی، جزوه کتاب مقدس مسیحیان، ص ۵۲، قم مؤسسه امام صادق علیه السلام.](#)
۷. [↑ م میلر، تفسیر کتاب اعمال رسولان، ترجمه آقای احمد نخستین، نور جهان، ج ۲، ۱۳۳۳.](#)
۸. [↑ بقره \(۲\)، آیه ۸۹.](#)
۹. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۳۴۲، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۱۰. [↑ طبرسی، علی، مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۹۸.](#)
۱۱. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۳۱۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۱۲. [↑ بقره \(۲\)، آیه ۷۹.](#)
۱۳. [↑ بقره \(۲\)، آیه ۷۵.](#)
۱۴. [↑ بقره \(۲\)، آیه ۴۱.](#)
۱۵. [↑ بقره \(۲\)، آیه ۴۲.](#)
۱۶. [↑ توبه \(۹\)، آیه ۲۱.](#)
۱۷. [↑ کلینی، مجد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ص ۵۳.](#)
۱۸. [↑ بقره \(۲\)، آیه ۷۵.](#)
۱۹. [↑ مائده \(۵\)، آیه ۱۳ و ۱۴.](#)
۲۰. [↑ نساء \(۴\)، آیه ۴۶.](#)
۲۱. [↑ مائده \(۵\)، آیه ۴۱.](#)
۲۲. [↑ فصلت \(۴۱\)، آیه ۴۲.](#)
۲۳. [↑ حجر \(۱۵\)، آیه ۹.](#)
۲۴. [↑ بقره \(۲\)، آیه ۳۰.](#)
۲۵. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۹۰، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۲۶. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۸، ص ۱۷۷، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۲۷. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۶، ص ۳۷۹، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۲۸. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۳۸۱، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۲۹. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۱۲۰، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۳۰. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۲۹۴، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۳۱. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۲۹۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۳۲. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۲۵۰، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)
۳۳. [↑ مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه، ج ۴۷، ص ۱۶۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۰، ۱۳۷۰.](#)

منبع

سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «تجریف تورات و انجیل»، تاریخ بازبینی: ۱۳۹۵/۱۱/۲۱.